

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

CZWARTA SEKCJA

DECYZJA

W RAMACH PROCEDURY WYROKU PILOTAŻOWEGO

W PRZEDMIOCIE DOPUSZCZALNOŚCI

Skargi nr 52070/08
wniesionej przez Roberta ŁATAKA
przeciwko Polsce

Europejski Trybunał Praw Człowieka (Czwarta Sekcja), zasiadając w dniu 12 października 2010 roku jako Izba w następującym składzie:

Nicolas Bratza, *Przewodniczący*,
Lech Garlicki,
Ljiljana Mijović,
David Thór Björgvinsson,
Ledi Bianku,
Mihai Poalelungi,
Vincent Anthony de Gaetano, *sędziowie*,

oraz Lawrence Early, *Kanclerz Sekcji*,

Uwzględniając powyższą skargę wniesioną w dniu 13 października 2008 roku,

Uwzględniając decyzję o przyznaniu charakteru priorytetowego wyżej wspomnianej skardze zgodnie z Regułą 41 Regulaminu Trybunału,

Uwzględniając decyzję o rozpoznaniu sprawy łącznie ze sprawą *Łomiński przeciwko Polsce* (nr 33502/09), zgodnie z Regułą 42 § 2 Regulaminu Trybunału,

Uwzględniając prawomocne wyroki pilotażowe w sprawach *Orchowski przeciwko Polsce* (nr 17885/04) i *Norbert Sikorski przeciwko Polsce* (nr 17599/09), wydane w dniu 22 października 2009 roku, a w szczególności ustalenia poczynione zgodnie z artykułem 46 Konwencji, że przeludnienie w polskich zakładach karnych i aresztach śledczych stanowi problem systemowy,

Uwzględniając obserwacje przedstawione przez pozwany Rząd oraz obserwacje przedstawione w odpowiedzi przez skarżącego,

Po rozpatrzeniu sprawy, postanawia co następuje:

FAKTY

1. Skarżący, Pan Rafał Łatak, jest obywatelem polskim, który urodził się w 1977 roku i mieszka w Pyskowicach. Był reprezentowany przed Trybunałem przez Panią B. Słupską-Uczkiewicz, adwokata prowadzącego praktykę we Wrocławiu. Polski Rząd („Rząd”) był reprezentowany przez swojego pełnomocnika, Pana J. Wołasiewicza, z Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

A. Okoliczności sprawy

2. Okoliczności sprawy, przedstawione przez strony, można streścić w następujący sposób.

1. Pozbawienie skarżącego wolności

3. W dniu 23 lipca 2008 roku skarżący zaczął odbywać karę pozbawienia wolności. Początkowo został osadzony w Zakładzie Karnym w Brzegu, gdzie przebywał do 10 września 2008 roku.

4. Od dnia 10 września do 27 listopada 2008 roku przebywał w Areszcie Śledczym w Gliwicach.

5. Od 27 listopada 2008 roku do 17 czerwca 2009 roku przebywał w Zakładzie Karnym w Cieszynie.

6. W dniu 17 czerwca 2009 roku, skarżący został przeniesiony do Zakładu Karnego w Jastrzębiu Zdroju, jednostki typu półotwartego, gdzie miał możliwość wykonywania pracy poza zakładem. W dniu 31 lipca 2009 roku, skarżący zbiegł z miejsca pracy i ukrywał się do 25 września 2009 roku, kiedy to osadzono go w Zakładzie Karnym w Warszawie-Białolece.

7. W dniu 26 listopada 2009 roku, skarżący został przeniesiony do Zakładu Karnego w Strzelcach Opolskich, gdzie przebywał do 2 grudnia 2009 roku.

8. Wreszcie, 2 grudnia 2009 roku, został przeniesiony do Zakładu Karnego w Brzegu, gdzie przebywa obecnie.

2. Warunki pozbawienia wolności skarżącego

9. Strony przedstawiły częściowo różniące się opisy warunków, w jakich był przetrzymywany skarżący w wyżej wymienionych placówkach.

(a) Relacja skarżącego

10. Skarżący wskazał, że podczas całego okresu pozbawienia wolności, osadzony był w przeludnionych i brudnych celach.

11. W Areszcie Śledczym w Gliwicach został umieszczony w celi przeznaczonej dla trzech osób. W rzeczywistości dzielił ją z pięcioma innymi osadzonymi. Cella ta miała 12 m² powierzchni (2 m² na osobę), ale większość jej powierzchni zajmowała toaleta, sześć łóżek, trzy stoły i sześć stołków. W konsekwencji, więźniowie nie mogli poruszać się po celi i spędzali całe dni siedząc na łóżkach. Meble i wyposażenie celi były stare i zniszczone. W celi nie było wentylacji.

12. Później, po przeniesieniu do Zakładu Karnego w Cieszynie, skarżący był osadzony w celi, która miała 6 m² i była przeznaczona dla dwóch osób. Skarżący dzielił tę celę z trzema innymi osadzonymi, co oznaczało, że mieli oni do swojej dyspozycji 1,5 m² na osobę.

(b) Relacja Rządu

13. Rząd wskazał, że okres, przez jaki skarżący przebywał w celach, w których nie był spełniony ustawowy minimalny wymóg ustawy 3 m² na osobę, wyniósł 254 dni.

Rząd podał następujące dane dotyczące warunków więzienia skarżącego w każdej z placówek.

(i) Zakład Karny w Brzegu (od 23 lipca do 10 września 2008 roku)

14. Od 23 lipca do 29 sierpnia 2008 roku, skarżący przebywał w celi o powierzchni 10,82 m², gdzie powierzchnia do dyspozycji każdego osadzonego wynosiła mniej niż ustawowe minimum 3 m² na osobę.

15. Od 29 sierpnia do 10 września 2008 roku, przebywał on w tej samej celi, ale wymóg minimalnej powierzchni był spełniony.

(ii) Areszt Śledczy w Gliwicach (od 10 września do 27 listopada 2008 roku)

16. W tym okresie, skarżący przebywał w celi, która nie spełniała ustawowego wymogu minimalnej powierzchni na jednego osadzonego.

(iii) Zakład Karny w Cieszynie (od 27 listopada 2008 roku do 17 czerwca 2009 roku)

17. Przez ten czas, skarżący przebywał w celi o powierzchni 38,24 m², którą, w różnych okresach czasu, dzielił od 8 do 13 osadzonymi. Rząd przedstawił tabelę ilustrującą ruchy osadzonych w danym czasie, z której wynika, że powierzchnia pozostająca do dyspozycji jednej osoby wynosiła od 2,90 m² do 4,78 m².

(iv) Zakład Karny w Jastrzębiu Zdroju (od 17 czerwca do 31 lipca 2009 roku)

18. Od 17 czerwca do 21 lipca 2009 roku, skarżący był osadzony w celi o powierzchni 21,21 m², gdzie powierzchnia do dyspozycji każdego więźnia nie spełniała ustawowego minimalnego standardu.

19. Od 21 do 31 lipca 2009 roku, skarżący przebywał w dwóch różnych celach. Wymóg minimalnego ustawowego standardu był w nich spełniony.

20. Ponieważ zakład karny należał do placówek typu półotwartego, cele były otwarte w ciągu dnia i nocy, a więźniowie mogli swobodnie poruszać się po jego terenie. Mogli spacerować, a także grać w piłkę nożną i siatkówkę.

(v) Zakład Karny w Białogórze (od 25 września do 24 listopada 2009 roku)

21. Przez ten okres czasu, skarżący przebywał w trzech różnych celach o powierzchni, odpowiednio: 15,04 m², 15,00 m² i 15,96 m², które dzielił z innymi osadzonymi w liczbie od 3 do 5. Powierzchnia na osobę wahała się od 2,50 m² do 3,75 m².

(vi) Zakład Karny w Strzelcach Opolskich (od 26 listopada do 2 grudnia 2009 roku)

22. Skarżący został umieszczony w celi spełniającej ustawowy wymóg.

(vii) Zakład Karny w Brzegu (od 2 grudnia 2009 do chwili obecnej)

23. Od 2 do 9 grudnia, skarżący był osadzony w celi nr 2 o powierzchni 12,85m². Następnie, został przeniesiony do celi nr 7 o powierzchni 26,85 m². W obydwu celach ustawowy wymóg minimalnego standardu był spełniony. Skarżący nadal przebywa w Zakładzie Karnym w Brzegu.

3. Działania podejmowane przez skarżącego w sprawie warunków jego osadzenia

24. Skarżący nie wnosił żadnych formalnych skarg do władz jednostek penitencjarnych. Nie wniósł też powództwa cywilnego z tytułu czynów niedozwolonych, domagając się polepszenia swoich warunków bytowych w więzieniu lub uzyskania odszkodowania za zarzucane naruszenie jego dóbr osobistych. Wskazał jednak, że podnosił kwestię warunków, w jakich był osadzony, podczas wielu spotkań z osobami nadzorującymi i administrującymi placówkami penitencjarnymi, w których przebywał.

B. Właściwe prawo krajowe i praktyka

1. Prawo krajowe i praktyka przed wyrokami pilotażowymi w sprawie Orchowski i Norbert Sikorski (wydanymi w dniu 13 października 2009 roku i ogłoszonymi w dniu 22 października 2009 roku).

(a) Ogólne zasady dotyczące warunków pozbawienia wolności

(i) Kodeks karny wykonawczy

25. W przedmiotowym okresie, artykuł 110 Kodeksu karnego wykonawczego stanowił:

„1. Skazanego osadza się w celi mieszkalnej jednoosobowej lub wieloosobowej.

2. Powierzchnia w celi mieszkalnej, przypadająca na skazanego, wynosi nie mniej niż 3 metry kwadratowe.”

26. Artykuł 248 Kodeksu, który stanowił podstawę prawną do ewentualnego tymczasowego umieszczenia skazanych w celach nie spełniających wymogu ustawowego 3m², mający zastosowanie w przedmiotowym okresie, brzmiał:

„1. W szczególnie uzasadnionych wypadkach, dyrektor zakładu karnego lub aresztu śledczego może umieścić osadzonych, na czas określony, w warunkach, w których powierzchnia w celi na jedną osobę wynosi mniej niż 3 m². O takim umieszczeniu należy bezzwłocznie powiadomić sędziego penitencjarnego.

2. Minister Sprawiedliwości określa, w drodze rozporządzenia, zasady i tryb postępowania właściwych organów w przypadku, gdy liczba osadzonych w zakładach karnych lub aresztach śledczych przekroczy w skali kraju ogólną pojemność tych zakładów.”

(ii) Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości

27. Działając na podstawie artykułu 248 kodeksu, w 2000, 2003 i 2006 roku, Minister Sprawiedliwości wydał trzy kolejne rozporządzenia o tym samym tytule: *Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie trybu postępowania właściwych organów w wypadku,*

gdy liczba osadzonych w zakładach karnych lub aresztach śledczych przekroczy w skali kraju ogólną pojemność tych zakładów).

Pierwsze rozporządzenie („Rozporządzenie z 2000 roku”) zostało wydane 26 października 2000 roku. Zostało uchylone 26 sierpnia 2003 roku drugim rozporządzeniem („Rozporządzenie z 2003 roku”), które weszło w życie 1 września 2003 roku (patrz *Orchowski*, cytowany powyżej, § 76).

W dniu 19 kwietnia 2006 roku, zostało wydane trzecie rozporządzenie („Rozporządzenie z 2006 roku”); weszło w życie tego samego dnia. Uchylało poprzednie Rozporządzenie z 2003 roku pozostało w mocy do 6 grudnia 2009 roku, tzn. do dnia, w którym wywołał skutek wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 maja 2008 (zobacz *Orchowski*, cytowany powyżej, § 84; oraz paragraf 29 poniżej). Wszystkie rozporządzenia zawierały podobne przepisy upoważniające władze więzienne do umieszczenia - na czas określony – pozbawionych wolności w celach o powierzchni poniżej 3 m², w sytuacji, gdy ogólna pojemność zakładów karnych w skali kraju została przekroczona.

28. Paragraf 1.1 Rozporządzenia z 2006 roku stanowił:

„W wypadku gdy liczba osadzonych zakwaterowanych w zakładach karnych i aresztach śledczych oraz podległych im oddziałach zewnętrznych, zwanych dalej „zakładami”, przekroczy w skali kraju ogólną pojemność tych zakładów, Dyrektor Generalny Służby Więziennej, w terminie 7 dni od dnia przekroczenia pojemności, przedstawia informację o tym, zwaną dalej „informacją”, Ministrowi Sprawiedliwości, dyrektorom okręgowym Służby Więziennej oraz dyrektorom zakładów...”

Paragraf 2 Rozporządzenia brzmiał:

„1. Po otrzymaniu informacji dyrektor okręgowy Służby Więziennej oraz dyrektor zakładu jest obowiązany, każdy w zakresie swojego działania, podjąć czynności mające na celu przystosowanie pomieszczeń niewliczanych do pojemności zakładu do wymogów cel mieszkalnych.

...

3. W dodatkowych celach mieszkalnych zakwaterowuje się osadzonych na czas określony po przekroczeniu pojemności zakładu.

4. W wypadku wykorzystania miejsc zakwaterowania w dodatkowych celach mieszkalnych osadzonych można umieścić, na czas określony, w warunkach, w których powierzchnia w celi na jedną osobę wynosi mniej niż 3 metry kwadratowe.”

(b) Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 26 maja 2008 roku (sprawa nr SK 25/07)

29. W dniu 26 maja 2008 roku, Trybunał Konstytucyjny wydał swój przełomowy wyrok dotyczący niekonstytucyjności artykułu 248 Kodeksu (patrz paragraf 26 powyżej) pod tym względem, że zezwalał on na nieograniczone i dowolne umieszczanie pozbawionych wolności w celach nie spełniających ustawowego wymogu powierzchni 3 m² na osobę, prowadząc w ten sposób do chronicznego przeludnienia w polskich więzieniach, narażając skazanych na ryzyko niehumanitarnego traktowania.

30. Najistotniejsze części tego wyroku zostały omówione w paragrafie 85 wyroku w sprawie *Orchowski* oraz w paragrafach 79-88 wyroku w sprawie *Norbert Sikorski*, które zawierają również znaczne fragmenty cytatów z uzasadnienia tego wyroku.

Dla celów niniejszej decyzji, wyrok ten można streścić w sposób następujący.

31. Trybunał Konstytucyjny orzekł, że artykuł 248 Kodeksu naruszał artykuł 40 (zakaz stosowania tortur lub okrutnego, niehumanitarnego bądź poniżającego traktowania lub

kary), artykuł 41 § 4 (prawo osoby pozbawionej wolności do humanitarnego traktowania) oraz artykuł 2 (zasada rządów prawa) Konstytucji. Wyraził opinię, że przeludnienie samo w sobie można zakwalifikować jako traktowanie w sposób niehumanitarny i poniżający. W połączeniu z innymi, pogarszającymi sytuację okolicznościami, można nawet uznać je za tortury. W tym kontekście, Trybunał zauważył, że już sam ustawowy wymóg minimalnego standardu celi o powierzchni 3 m² na osobę jest jednym z najniższych w Europie.

32. Trybunał Konstytucyjny podkreślał dalej, że dany przepis miał być stosowany jedynie w szczególnie uzasadnionych przypadkach, na przykład w przypadku zaistnienia niebezpieczeństwa o charakterze konstrukcyjnym lub budowlanym w zakładzie karnym. Przepis prawny mający na celu zastosowanie w wyjątkowych sytuacjach nie powinien pozostawiać żadnych wątpliwości co do definicji tych dozwolonych okoliczności, minimalnego rozmiaru celi i maksymalnej długości czasu, w którym ten nowy standard miałby zastosowanie. Powinien również ustalać jasne zasady co do tego, ile razy pozbawiony wolności może być umieszczony w warunkach nie spełniających standardowych wymagań, a także szczegółowe procedury, jakie należy stosować w takich przypadkach.

Natomiast artykuł 248 Kodeksu karnego wykonawczego przyznawał duży zakres swobody dyrektorom zakładów karnych przy podejmowaniu decyzji, co stanowi „szczególnie uzasadnione przypadki”, a w konsekwencji akceptował permanentny stan przeludnienia placówek penitencjarnych. Pozwalał na umieszczanie osadzonych w celi, której rozmiar nie spełniał wymogów ustawowych przez czas nieokreślony i nie ustalał minimalnej dopuszczalnej powierzchni.

33. Uwzględniając „permanentny stan przeludnienia polskich placówek penitencjarnych”, Trybunał Konstytucyjny orzekł, że artykuł 248 Kodeksu karnego wykonawczego powinien utracić moc obowiązującą w terminie osiemnastu miesięcy od daty ogłoszenia wyroku.

Wyrok został ogłoszony w Dzienniku Ustaw w dniu 6 czerwca 2008 roku.

Trybunał Konstytucyjny uzasadnił opóźnione wejście w życie swojego wyroku koniecznością podjęcia szeregu środków mających na celu reorganizację całego systemu więziennictwa w Polsce, by ostatecznie doprowadzić do eliminacji problemu przeludnienia. Zauważono również, że wymagana jest jednoczesna reforma polityki celem szerszego stosowania środków zapobiegawczych innych niż pozbawienie wolności. Trybunał zauważył, że niezwłoczne wejście w życie jego wyroku pogorszyłoby już i tak patologiczną sytuację, w której, ze względu na brak miejsca w polskich więzieniach, wielu skazanych nie mogło odbywać kary pozbawienia wolności. W czasie, gdy wydano wyrok, problem przeludnienia dotyczył około 40.000 osób.

(c) Skargi do władz więziennych i sądowa kontrola decyzji wydanych przez te władze

34. Szczegółowy opis właściwego prawa krajowego i praktyki (obowiązujących w danym czasie) dotyczących prawa skazanego do wnoszenia skarg, wniosków lub do zaskarżania bezprawnych decyzji wydanych przez władze więzienne do sądziego penitencjarnego lub sądu penitencjarnego w trakcie wykonywania wyroku karnego lub nakazu aresztowania, jest zawarty w paragrafie 77 wyroku w sprawie *Orchowski* oraz w paragrafach 51-58 wyroku w sprawie *Norbert Sikorski*.

(d) Środki o charakterze cywilnym

(i) Odpowiedzialność za naruszenie dóbr osobistych wynikająca z Kodeksu cywilnego

35. Artykuł 23 Kodeksu cywilnego obejmuje otwarty katalog tak zwanych dóbr osobistych. Przepis ten stanowi:

„Dobra osobiste człowieka, jak w szczególności zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska, pozostają pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach.”

Artykuł 24 paragraf 1 Kodeksu cywilnego stanowi:

„Ten, czyje dobro osobiste zostaje zagrożone cudzym działaniem, może żądać zaniechania tego działania, chyba że nie jest ono bezprawne. W razie dokonanego naruszenia może on także żądać, ażeby osoba, która dopuściła się naruszenia, dopełniła czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków, w szczególności ażeby złożyła oświadczenie odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie. Na zasadach przewidzianych w kodeksie może on również żądać zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny.”

36. Zgodnie z artykułem 448 Kodeksu cywilnego, osoba, której dobra osobiste zostały naruszone, może domagać się zadośćuczynienia. Przepis ten, w odpowiednim fragmencie, brzmi następująco:

„Sąd może przyznać temu, czyje dobro osobiste zostało naruszone, odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę lub na jego żądanie zasądzić odpowiednią sumę pieniężną na wskazany przez niego cel społeczny, niezależnie od innych środków potrzebnych do usunięcia skutków naruszenia...”

37. Artykuł 417 i następne polskiego Kodeksu cywilnego określa odpowiedzialność państwa wymaganą względami słuszności.

Artykuł 417 § 1 Kodeksu cywilnego (po zmianach) ma następujące brzmienie:

„Za szkodę wyrządzoną przez niezgodne z prawem działanie lub zaniechanie przy wykonywaniu władzy publicznej ponosi odpowiedzialność Skarb Państwa lub jednostka samorządu terytorialnego lub inna osoba prawna wykonująca tę władzę z mocy prawa.”

(ii) Okres przedawnienia dla roszczeń cywilnych o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym

38. Artykuł 442¹ Kodeksu cywilnego określa okres przedawnienia dla roszczeń cywilnych o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym, łącznie z roszczeniami opartymi na artykule 23 w związku z artykułem 24 i 448 Kodeksu cywilnego. Przepis ten w wersji obowiązującej od 10 sierpnia 2007 roku, w istotnym fragmencie, brzmi w sposób następujący:

„Roszczenie o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym ulega przedawnieniu z upływem lat trzech od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia. Jednakże termin ten nie może być dłuższy niż dziesięć lat od dnia, w którym nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę.”

(e) Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 lutego 2007 roku (sprawa nr V CSK 431/06)

39. W swoim wyroku, Sąd Najwyższy przyznał po raz pierwszy, że pozbawiony wolności może, na zasadzie artykułu 24 w związku z artykułem 448 Kodeksu cywilnego, wnieść powództwo cywilne przeciwko Skarbowi Państwa oraz domagać się zadośćuczynienia za naruszenie jego dóbr osobistych, a w szczególności prawa do poszanowania godności i intymności, w związku z przeludnieniem i nieodpowiednimi warunkami bytowymi i sanitarnymi w placówce penitencjarnej. Ponadto orzekł, że ciężar dowodu, że warunki w placówce penitencjarnej były zgodne z wymaganymi standardami oraz, że nie nastąpiło naruszenie dóbr osobistych, spoczywa na pozwanych władzach więziennych.

W tym kontekście, Sąd Najwyższy poczynił odniesienie do minimalnej ustawowej powierzchni 3 m² na osobę, przypominając, że tylko w uzasadnionych wypadkach określonych w artykule 248 Kodeksu oraz zgodnie z procedurą określoną w Rozporządzeniu z 2006 roku minimum to może być zmniejszone na czas określony, który winien być dokładnie sprecyzowany i nie powinien być nadmiernie długi - ze względu na to, że stanowi wyjątek od zasady.

Sąd Najwyższy przytoczył również dwie podstawowe zasady leżące u podstaw artykułu 24. Po pierwsze, pozwany ponosi odpowiedzialność wynikającą z tego przepisu niezależnie od swojej winy. Po drugie, istnieje domniemanie bezprawności działania naruszającego dobra osobiste, co oznacza, że powód jest zwolniony z udowadniania tych okoliczności, podczas gdy pozwany ma obowiązek wykazać przed sądem, że jego działania były zgodne z prawem.

40. Dalsze szczegóły dotyczące postępowania cywilnego, w którym zapadł wyrok (a którym pozew został ostatecznie oddalony), zostały opisane w paragrafach 80-81 wyroku w sprawie *Orchowski* oraz w paragrafach 66-70 wyroku w sprawie *Norbert Sikorski*.

(f) Stosowne orzecznictwo polskich sądów cywilnych

41. W sprawach *Orchowski* oraz *Norbert Sikorski*, Rząd powołał się na dwanaście wyroków wydanych przez polskie sądy cywilne w 2006 roku i 2007 roku, a także na dziewięć prawomocnych wyroków wydanych w 2008 roku, które dotyczyły roszczeń wnoszonych przez byłych osadzonych w związku z zarzucanym naruszeniem ich dóbr osobistych. Roszczenia te wynikały z różnych sytuacji, łącznie z przetrzymywaniem razem z osobami palącymi, zatruciem pokarmowym, uszkodzeniem ciała spowodowanym przez innego więźnia, ryzykiem infekcji wirusem HIV, a także przeludnienia w więzieniach.

W czterech prawomocnych wyrokach wydanych pod koniec 2007 roku oraz w dziesięciu prawomocnych wyrokach wydanych w 2008 roku, powodowi przyznano odszkodowanie za naruszenie dóbr osobistych z tytułu przeludnienia i niehigienicznych warunków w celach. W niektórych przypadkach, powodowie byli przetrzymywani z palaczami lub osobami zarażonymi wirusem zapalenia wątroby typu C.

Bardziej szczegółowy opis odpowiednich orzeczeń zawarty jest w paragrafie 79 i 82-83 wyroku w sprawie *Orchowski* oraz w paragrafach 65 i 71-74 wyroku w sprawie *Norbert Sikorski*.

2. Postępy po wydaniu powyższych wyroków pilotażowych

(a) Wykonanie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 26 maja 2008 roku

42. W ramach wykonania wyżej wspomnianego wyroku Trybunału Konstytucyjnego, na mocy którego artykuł 248 kodeksu stracił moc z dniem 6 grudnia 2009 roku (patrz paragraf 33 powyżej), Parlament przyjął ustawę z dnia 9 października 2009 o zmianie ustawy - Kodeks karny wykonawczy („Nowelizacja z 2009 roku”). Ustawa weszła w życie 9 grudnia 2009 roku i wprowadziła szereg nowych, szczegółowych zasad regulujących tymczasowe umieszczanie skazanych w celach nie spełniających ustawowych minimalnych rozmiarów 3m².

43. W artykule 110 Kodeksu, po paragrafie 2 dodano nowe paragrafy 2a-i.

Paragraf 2a obejmuje listę wyjątkowych sytuacji, w których dopuszcza się obniżenie powierzchni przypadającej na jedną osobę w celi przez maksymalny okres 90 dni. W istotnym fragmencie, przepis ten brzmi w sposób następujący:

„2a. Dyrektor zakładu karnego lub aresztu śledczego może umieścić skazanego na czas określony, nie dłuższy niż 90 dni [...] w celi mieszkalnej, w której powierzchnia przypadająca na skazanego wynosi poniżej 3 m², nie mniej jednak niż 2 m², w razie:

- 1) wprowadzenia stanu wojennego, wyjątkowego lub klęski żywiołowej [...]
- 2) ogłoszenia na terenie położenia zakładu karnego lub aresztu śledczego stanu zagrożenia epidemiologicznego lub stanu epidemii albo wystąpienia w zakładzie karnym lub areszcie śledczym stanu zagrożenia epidemiologicznego lub stanu epidemii - uwzględniając stopień zagrożenia dla życia i zdrowia;
- 3) konieczności zapobieżenia wystąpieniu innego zdarzenia stanowiącego bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa skazanego albo bezpieczeństwa zakładu karnego lub aresztu śledczego albo zapobieżenia skutkom takiego zdarzenia.”

Paragraf 2b wyszczególnia konkretne okoliczności, w których władze więzienia mogą zmniejszyć powierzchnię celi na osobę poniżej 3 m² na okres nie przekraczający 14 dni.

„2b. Dyrektor zakładu karnego lub aresztu śledczego może umieścić skazanego na czas określony, nie dłuższy niż 14 dni [...] w celi mieszkalnej, w której powierzchnia przypadająca na skazanego wynosi poniżej 3 m², nie mniej jednak niż 2 m², jeżeli zachodzi konieczność natychmiastowego umieszczenia w zakładzie karnym lub areszcie śledczym nieposiadającym wolnych miejsc w celach mieszkalnych:

- 1) skazanego na karę pozbawienia wolności przekraczającą 2 lata;
- 2) skazanego określonego w art. 64 § 1 lub 2 oraz art. 65 Kodeksu karnego [recydywistę];
- 3) skazanego za przestępstwo określone w art. 197-203 Kodeksu karnego [przestępstwa seksualne i przestępstwa przeciwko moralności];
- 4) skazanego, który samowolnie uwolnił się od odbywania kary pozbawienia wolności;
- 5) skazanego, który korzystając z zezwolenia na czasowe opuszczenie zakładu karnego lub aresztu śledczego, nie powrócił w wyznaczonym terminie;
- 6) przetransportowanego na polecenie sądu lub prokuratora z innego zakładu karnego lub aresztu śledczego, w celu udziału w rozprawie lub innych czynnościach procesowych;
- 7) osoby tymczasowo aresztowanej, ukaranej karą porządkową lub co do której zastosowano inne środki przymusu skutkujące pozbawieniem wolności.”

Paragraf 2c brzmi w następujący sposób:

„2c. Okres, o którym mowa w § 2b, może być przedłużony tylko za zgodą sędziego penitencjarnego. Łączny okres umieszczenia skazanego w warunkach określonych w § 2b nie może przekroczyć 28 dni.

...

Paragrafy 2e-2i brzmią w następujący sposób:

„2e. W decyzji wydanej na podstawie § 2a-2c należy określić czas oraz przyczyny umieszczenia skazanego w warunkach, w których powierzchnia w celi mieszkalnej przypadająca na skazanego wynosi mniej niż 3 m², a także oznaczyć termin, do którego skazany ma w tych warunkach przebywać.

2f. Skargę na decyzję wydaną na podstawie paragrafów 2a-2c sąd rozpoznaje w terminie 7 dni.

2g. Decyzję o umieszczeniu skazanego w warunkach określonych w paragrafach 2a-2c należy niezwłocznie uchylić, jeżeli ustaną przyczyny, dla których została ona wydana.

2h. W wypadkach przewidzianych w paragrafach 2b i 2c należy zapewnić skazanemu codzienne spacery dłuższe o pół godziny oraz korzystanie z dodatkowych zajęć kulturalno-oświatowych lub z zajęć z zakresu kultury fizycznej i sportu.

2i. Przepisy paragrafu 2b lub 2c mogą być stosowane wobec tego samego skazanego nie wcześniej niż po upływie 180 dni od dnia zakończenia okresu, na który nastąpiło poprzednie umieszczenie w warunkach w nich określonych.”

44. Po nowelizacji z 2009 roku, w artykule 151 Kodeksu, który wyszczególnia okoliczności, w jakich wykonywanie kary może być zawieszona, przeludnienie zakładów karnych w skali kraju zostało dołączone jako dodatkowa okoliczność uzasadniająca zawieszenie. Przepis ten, w istotnym fragmencie, brzmi następująco:

„1. Sąd może odroczyć wykonanie kary pozbawienia wolności na okres do 6 miesięcy, jeżeli natychmiastowe wykonanie kary pociągnęłoby dla skazanego lub jego rodziny zbyt ciężkie skutki lub jeżeli liczba osadzonych w zakładach karnych lub aresztach śledczych przekracza w skali kraju ogólną pojemność tych zakładów.”

45. Nowelizacja z 2009 roku uchyliła Rozporządzenie z 2006 roku (zobacz również paragrafy 27-28 powyżej) i dodała nowy paragraf 5 do artykułu 110 Kodeksu. Zgodnie z tym paragrafem, Minister Sprawiedliwości ustali, na mocy rozporządzenia, tryb postępowania właściwych organów w wypadku, gdy liczba osadzonych przekroczy w skali kraju ogólną pojemność zakładów karnych i aresztów śledczych.

46. W dniu 25 listopada 2009 roku, Minister Sprawiedliwości wydał Rozporządzenie w sprawie trybu postępowania właściwych organów w wypadku, gdy liczba osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych przekroczy w skali kraju ogólną ich pojemność. Rozporządzenie weszło w życie 6 grudnia 2009 roku.

(b) Rozwój orzecznictwa dotyczącego roszczeń o naruszenie dóbr osobistych

(i) Wyroki sądów cywilnych przedstawione przez Rząd

47. Rząd, podobnie jak w sprawie *Orchowski i Norbert Sikorski*, przedstawił listę spraw, w których powodowie – pozbawieni wolności - domagali się, a w niektórych przypadkach otrzymali, odszkodowanie za naruszenie ich dóbr osobistych. Lista ta po części pokrywała się z listą przedstawioną w sprawach pilotażowych. Obejmowała 19 spraw cywilnych dotyczących różnych roszczeń o odszkodowanie z artykułu 23 i 24 w związku z

artykułem 448 Kodeksu cywilnego, wnoszonych przez skazanych przeciwko władzom więziennym.

48. W pięciu wyrokach, a mianowicie:

sygnatura I ACa 586/06 Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 20 września 2006 roku; powództwo wniesione przez A.B.;

sygnatura I ACa 1245/05 Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 13 grudnia 2005 roku; powództwo wniesione przez W.L.;

sygnatura I ACa 709/07 Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 10 stycznia 2008 roku; powództwo wniesione przez Norberta Sikorskiego (w sprawie szczegółów sprawy i jej wyniku, zobacz wyrok w sprawie *Norberta Sikorskiego*, o którym mowa powyżej, §§ 40-42);

sygnatura I ACa 814/07 Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 31 października 2007 roku; powództwo wniesione przez K.K.;

sygnatura IV Ca 193/07 Sądu Okręgowego w Słupsku z dnia 15 czerwca; powództwo wniesione przez L.W.

sądy przyznały powodom odszkodowanie za szkody spowodowane na zdrowiu ze względu na długotrwałe przetrzymywanie w celach z palącymi więźniami. Nie przyznano żadnego odszkodowania z tytułu przeludnienia.

49. W sprawie niejakiego S.G. (wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 23 lutego 2007 roku, sygnatura I ACa 103/07), sąd uznał, że nie wystąpiły podstawy prawne uzasadniające przyznanie powodowi odszkodowania z tytułu przeludnienia, ponieważ ograniczenie powierzchni celi mieszkalnej poniżej minimalnych standardów zastosowano zgodnie z przepisami Rozporządzenia z 2003 roku. Nie można zatem uznać zastosowania tego środka za czyn niezgodny z prawem uzasadniający stosowanie przepisów mających na celu ochronę dóbr osobistych (dalsze szczegóły zobacz w wyroku w sprawie *Orchowski*, § 82).

50. W pozostałych 13 sprawach, właściwe sądy przyznały powodom odszkodowanie w związku z przeludnieniem i niehigienicznymi warunkami w celach. Wyroku zostały wydane w różnych datach między marcem 2007 a lipcem 2008.

51. Rząd przedstawił również kopie dwóch kolejnych wyroków wydanych w sprawach cywilnych wniesionych przez osadzonych.

Jednak pierwszy wyrok, wydany przez Sąd Apelacyjny w Warszawie w dniu 18 marca 2008 roku w sprawie sygnatura I ACa 587/07, wniesionej przez niejakiego M.M., osobę chora psychicznie, dotyczył roszczenia o odszkodowanie w związku z nieprawidłową diagnozą i wynikłym z tego brakiem leczenia psychiatrycznego podczas pobytu w zakładzie. Kwestia przeludnienia nie była podnoszona w tej sprawie.

52. Drugi wyrok zapadł przed Sądem Apelacyjnym w Łodzi w dniu 16 czerwca 2009 roku w sprawie sygnatura I ACa 332/09, wniesionej przez niejakiego J.P.

Roszczenie powoda o odszkodowanie za naruszenie jego dóbr osobistych spowodowane przeludnieniem, niehigienicznymi warunkami osadzenia oraz umieszczeniem w celach z osobami zakażonymi wirusem HIV i HCV zostało oddalone w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji, tj. Sądem Okręgowym w Łodzi. Podczas gdy sąd uznał to za okoliczność bezsporną że J.P. był przetrzymywany w przeludnionych celach, co bez wątplenia stanowiło naruszenie jego dóbr osobistych, to skonkludował, że powód nie wykazał, aby w wyniku powyższego doznał jakiegokolwiek uszczerbku na zdrowiu. Nie znalazł zatem podstaw, by przyznać mu jakiegokolwiek odszkodowanie.

Sąd Apelacyjny zmienił ten wyrok i przyznał powodowi 5.000 złotych (około 1.300 euro w tamtym czasie) w ramach odszkodowania. Sąd powtórzył szereg zasad istotnych dla rozpatrzenia roszczeń o naruszenie dóbr osobistych.

Po pierwsze, Sąd Apelacyjny podkreślił, że zgodnie z artykułem 448 kodeksu cywilnego, powód nie jest zobowiązany udowodnić, że doznał jakiegokolwiek uszczerbku na

zdrowiu, ale że poniósł niematerialną krzywdę spowodowaną naruszeniem jego dóbr osobistych. Po drugie, musi przedstawić dowody wskazujące na zakres doznanej krzywdy. Podczas orzekania, sąd winien, ze swojej strony, uwzględnić takie czynniki jak intensywność cierpienia, to, czy krzywda ma charakter stały i nieodwracalny oraz, czy istnieje możliwość, by powód wyeliminował jej konsekwencje poprzez odwołanie się do cywilnych środków odwoławczych. Należy również uwzględnić charakter naruszonych dóbr, stopień winy leżącej po stronie pozwanego oraz sytuację finansową pozwanego. *Ratio* leżące u podstaw artykułu 448 nie ma wyłącznie charakteru odszkodowawczego - dodatkowym celem jest zapewnienie powodowi satysfakcji, co oznacza, że przyznana kwota winna stanowić wymierną sankcję finansową dla pozwanego. Jednakże sąd dalej wyjaśnił, że, na ogół, sumy przyznawane na mocy artykułu 448 winny być umiarkowane i odzwierciedlać sytuację finansową panującą w kraju. Nie powinny stanowić źródła wzbogacenia się przez powoda.

(ii) Wyrok Sądu Najwyższego z 17 marca 2010 roku (sprawa nr II CSK 486/09)

53. W dniu 17 marca 2010 roku, Sąd Najwyższy rozpatrzył i uwzględnił skargę kasacyjną wniesioną przez niejakiego B.W. od wyroku Sądu Apelacyjnego w Łodzi w dnia 22 kwietnia 2008 roku (sprawa sygnatura I ACa 331/08), utrzymującego w mocy oddalenie przez sąd pierwszej instancji roszczenia powoda o zadośćuczynienie za naruszenia jego dóbr osobistych spowodowane przeludnieniem w zakładzie karnym.

Sądy niższej instancji uznały, że od końca 2005 roku do lipca 2007 roku, czyli przez okres około osiemnastu miesięcy, powód był przetrzymywany w celi przeznaczonej dla 11 osób z 16 lub nawet więcej innymi osadzonymi. Sądy uznały jednak, że warunki te nie naruszały artykułu 40 (zakaz stosowania tortur, okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowanie lub karanie), artykułu 41 (obowiązek traktowania osób pozbawionych wolności w sposób humanitarny) oraz artykułu 47 (prawo do ochrony życia prywatnego) Konstytucji, a były normalną konsekwencją wykonania kary i stanowiły formę cierpienia zwykle związaną z odbywaniem kary pozbawienia wolności. Władze więzienne powiadomiły sąd penitencjarny o przeludnieniu w ich zakładzie i konieczności zastosowania środków przewidzianych w artykule 248 Kodeksu. Prawdą jest, że nie ustalono konkretnej długości okresu stosowania tych środków, jednak artykuł 248 nie zobowiązywał ich do określenia żadnych ram czasowych. Powód nie wnosił żadnych skarg do właściwych władz dotyczących warunków, w jakich był przetrzymywany. Ponadto, odmówił skorzystania z propozycji przeniesienia do zakładu typu półotwartego, pozbawiając się w ten sposób możliwości poprawienia swojej sytuacji.

W świetle powyższego, sądy uznały, że działania podejmowane przez pozwane władze były uzasadnione i nie mogły być uznane za niezgodne z prawem dla celów artykułu 23 i 24 Kodeksu cywilnego.

54. Sąd Najwyższy uchylił wyrok Sądu Apelacyjnego i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania.

Odwołując się do swojego wcześniejszego wyroku z 28 lutego 2007 roku (patrz paragrafy 39-40 powyżej), Sąd powtórzył zasadę, że prawo do bycia pozbawionym wolności w warunkach gwarantujących poszanowanie godności osoby bez wątplenia należy do katalogu dóbr osobistych i działania naruszające to prawo mogą pociągać za sobą odpowiedzialność Skarbu Państwa, o której mowa w artykułach 24 i 448 Kodeksu cywilnego.

Sąd Najwyższy zauważył, że Sąd Apelacyjny, badając zgodność z prawem działań pozwanego zaniechał rozważenia, czy wymogi określone w artykule 248 Kodeksu zostały spełnione. Po pierwsze, nie ustalił, czy wystąpił „szczególnie uzasadniony wypadek”, zgodnie z wymogiem tego przepisu, co pozwoliłoby władzom na umieszczenie pozwanego w celu nie spełniającej standardu minimalnej powierzchni 3 m². Fakt, że wystąpiło tymczasowe

przeludnienie w zakładzie karnym, bez żadnego wyjaśnienia tej sytuacji, nie jest wystarczającym argumentem uzasadniającym zastosowanie artykułu 248. Pojęcie „szczególnie uzasadniony wypadek” należy rozumieć jako wyjątkową lub szczególną okoliczność, a nie każdą jedną sytuację. Można wyobrazić sobie, że obejmuje ono takie sytuacje, jak wzrost przestępczości, wzrost liczby orzekanych kar pozbawienia wolności, wprowadzenie stanu wojennego, nagłe wypadki, epidemie lub klęski żywiołowe. Tak więc, w celu ustalenia, czy wystąpił „szczególnie uzasadniony wypadek”, sąd nie mógł polegać wyłącznie na powszechnym zjawisku przeludnienia zakładów karnych w całym państwie.

Ponadto, Sąd Apelacyjny nie miał racji uznając, że brak konkretnych ram czasowych w artykule 248 Kodeksu zwalnia władze od określenia konkretnego okresu, przez jaki dany środek winien być stosowany w przypadku powoda. Stosowna zasada mówiła zatem o „określonym czasie”, co w żadnym wypadku nie oznacza czasu nieokreślonego i nieprzewidywalnego.

Sąd Najwyższy odniósł się wreszcie do argumentu, że powód, odmawiając przeniesienia do innego zakładu karnego, upoważnił władze do podjęcia decyzji o umieszczeniu go w celi o zmniejszonych rozmiarach. To, podkreślił Sąd Najwyższy, nie mogło wyeliminować bezprawnego charakteru ich działań. W tym kontekście, Sąd powtórzył, że zgodnie z artykułem 30 Konstytucji, inherentna i niezbywalna godność osoby nie może być pogwałcona, a poszanowanie dla niej i jej ochrona stanowi obowiązek spoczywający na władzach. Zasada ta ma szczególne znaczenie w sytuacjach, w których Państwo stosuje środki represyjne. Skorzystanie z tego uprawnienia nie może ograniczać prawa do godności i prawa osoby pozbawionej wolności do bycia traktowaną w sposób humanitarny, gdyż prawa te mają charakter absolutny.

(c) Aktualna sytuacja w polskich zakładach karnych

55. Dane dotyczące ogólnej pojemności polskich zakładów karnych, opublikowane przez Ministerstwo Sprawiedliwości - Centralny Zarząd Służby Więziennej (dostępne na oficjalnej stronie internetowej Służby Więziennej, <http://ww.sw.gov.pl>), wskazują, że zakłady te mogą przyjąć do 85.000 osób (dane podawane przez władze wahają się od 80.773 do 85.048 osób).

Zgodnie z miesięcznymi raportami statystycznymi opublikowanymi przez Ministerstwo Sprawiedliwości na dzień 31 maja 2010 roku, liczba osób osadzonych w polskich zakładach karnych wynosiła 83.954, z czego 88,33% odbywało kary, a 11,12% było tymczasowo aresztowanych; pozostałe osoby odbywały krótkie kary pozbawienia wolności nałożone za popełnienie wykroczeń. Na dzień 30 czerwca 2010 roku, liczba osób osadzonych wynosiła 82.697, a na dzień 31 lipca 2010 roku, spadła do 81.351 osób. Proporcje pomiędzy osobami tymczasowo aresztowanymi a osobami odbywającymi karę pozostały generalnie niezmiennione. W okresie od stycznia do lipca 2010 roku, zaludnienie zakładów karnych stopniowo spadało - o 690 osób w maju 2010 roku i o 1.257 osób i 1.346 osób odpowiednio w czerwcu i lipcu 2010 roku.

56. W dniu 13 lipca 2010 roku, Centralny Zarząd Służby Więziennej opublikował komunikat o zaludnieniu zakładów karnych, z którego wynikało, że na dzień 5 lipca 2010 roku, liczba osób przetrzymywanych w zakładach karnych i aresztach śledczych nie przekroczyła ogólnej pojemności tych zakładów w skali kraju w rozumieniu Rozporządzenia z 2009 roku oraz, że poziom zapelnienia wynosił 98,4%, co oznaczało, że zjawisko przeludnienia już nie występowało.

57. W dniu 6 września 2010 roku opublikowano podobny komunikat. Stwierdzał on, że na ten dzień, poziom zapelnienia zakładów karnych wynosił 97,4%, co wskazywało, że problem przeludnienia został rozwiązany. Podsumowujący raport statystyczny z dnia 6

września 2010 roku wskazywał, że łączna pojemność zakładów karnych wynosiła 80.773 osoby oraz, że liczba osób przetrzymywanych wynosiła 78.642.

SKARGA

58. Skarżący wniósł skargę opartą na Artykule 3 Konwencji dotyczącej przeludnienia i nieodpowiednich warunków bytowych w czasie pozbawienia wolności.

PRAWO

59. Skarżący zarzucił naruszenie Artykułu 3 Konwencji wskazując, że był przytrzymywany w przeludnionych celach oraz, że Państwo nie zapewniło mu odpowiednich warunków bytowych przez okres pozbawienia go wolności.

Artykuł 3 Konwencji stanowi:

„Nikt nie może być poddany torturom ani niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu.”

A. Stosowanie procedury wyroków pilotażowych

60. Obecna sprawa, podobnie jak 271 innych podobnych skarg przeciwko Polsce aktualnie toczących się przed Trybunałem znajdujących się na różnych etapach postępowania, wywodzi się z tego samego szeroko rozpowszechnionego problemu wynikającego z niewłaściwego funkcjonowania administracji polskiego systemu więziennictwa oraz z wadliwych uregulowań prawnych. We wspomnianych wyżej wyrokach pilotażowych w sprawach *Orchowski przeciwko Polsce* i *Norbert Sikorski przeciwko Polsce* Trybunał uznał, że sytuacja ta dotyka i może dotykać w przyszłości nieokreśloną, ale potencjalnie znaczną liczbę osób przetrzymywanych w areszcie tymczasowym lub odbywających karę pozbawienia wolności (zobacz *Orchowski*, cytowany powyżej, § 147 i *Norbert Sikorski*, cytowany powyżej, § § 149-150). Trybunał uznał dalej, że od wielu lat, a mianowicie od 2000 roku co najmniej do połowy 2008 roku, przeludnienie w polskich zakładach karnych i aresztach śledczych ujawniało problem strukturalny polegający na stosowaniu „praktyki niezgodnej z Konwencją” (ibid. § 151 i, odpowiednio, § § 155-156).

61. Mając na uwadze powyższe, zgodnie z Artykułem 46 Konwencji i w odniesieniu do charakteru naruszenia Artykułu 3 stwierdzonego w sprawach pilotażowych, a także ogólnych środków, jakie winny być podjęte przez Państwo Polskie w celu rozwiązania problemu systemowego zidentyfikowanego przez Trybunał, łącznie z dochodzeniem zadośćuczynienia za przeszłe naruszenia (ibid. § 152 i, odpowiednio, § 157), a ponadto zgodnie z procedurą wyroków pilotażowych stosowaną przez Trybunał, orzeczenie w niniejszej sprawie w sposób konieczny wykracza poza wyłączny interes indywidualny skarżącego i będzie obowiązywało dla wszystkich kolejnych, podobnych skarg (zobacz *Hutten-Czapska przeciwko Polsce (meritum)* [GC], nr 35014/97, ECHR 2006-VIII, § 238; i *Wolkenberg i inni przeciwko Polsce (dec.)* nr 50003/99, 4 grudnia 2007 roku, ECHR 2007-..., § § 32 i 35-56).

B. Zarzut Rządu dotyczący braku wyczerpania krajowych środków odwoławczych

62. Artykuł 35 § 1 Konwencji, w istotnym fragmencie, brzmi:

„1. Trybunał może rozpatrywać sprawę dopiero po wyczerpaniu wszystkich środków odwoławczych przewidzianych prawem wewnętrznym, zgodnie z powszechnie uznanymi zasadami prawa międzynarodowego...”

1. Oświadczenia Rządu

(a) W odniesieniu do indywidualnej sytuacji skarżącego

63. Rząd przyznał, że w okresie pozbawienia wolności, skarżący spędził 254 dni w celach, w których wymóg ustawy minimalnej powierzchni 3 m² na osobę nie był przestrzegany. Argumentował jednak, że skarżący nie wyczerpał dostępnych mu krajowych środków odwoławczych, zgodnie z wymogiem Artykułu 35 § 1 Konwencji.

W ocenie Rządu, zgodnie z polskim prawem obowiązującym w momencie złożenia skargi, istniał szereg środków prawnych umożliwiających skarżącemu realizację żądania opartego na Konwencji przed organami wewnętrznymi. Skarżący mógł skorzystać ze środków odwoławczych przewidzianych przez Kodeks karny wykonawczy, takich jak odwołanie od bezprawnej decyzji wydanej przez administrację zakładu karnego lub skarga do właściwego sędziego penitencjarnego na umieszczenie w konkretnej celi w zakładzie karnym, bądź też możliwość złożenia skargi na warunki panujące w zakładzie karnym do władz odpowiedzialnych za wykonywanie kar lub do Rzecznika Praw Obywatelskich.

64. Ponadto, uwzględniając fakt, że już jakiś czas temu skarżący został przeniesiony do cel spełniających normy przewidziane przez polskie prawo, sytuacja dająca podstawy do uznania rzekomego naruszenia Artykułu 3 nie ma już miejsca i skarżący mógł wnieść powództwo cywilne z artykułów 24 i 448 Kodeksu cywilnego i domagać się zadośćuczynienia za przeszłe naruszenie.

Dostępność i skuteczność tego środka została jednoznacznie potwierdzona przez Sąd Najwyższy w przełomowym wyroku z dnia 27 lutego 2007 roku. Wyrok ten określał szereg ważnych zasad mających zastosowanie w kontekście dóbr osobistych osadzonych, takich jak prawo do poszanowania godności i intymności w celi więziennej. Po pierwsze, Sąd Najwyższy stwierdził, że prawa te są chronione na podstawie artykułów 23 i 24 Kodeksu cywilnego oraz, że osoba pozbawiona wolności może domagać się zadośćuczynienia za ich naruszenie spowodowane przeludnieniem w zakładzie karnym. Ponadto stwierdził, że dyskomfort odczuwany przez osadzonego w przeludnionej celi wykracza poza to, co można uznać za nieunikniony element cierpienia nierozzerwalnie związanego z pozbawieniem wolności. Przypominał, że w sporach dotyczących roszczeń związanych z przeludnieniem, ciężar dowodu spoczywa na pozwanych władzach więziennych, które są ostatecznie odpowiedzialne za zapewnienie odpowiednich warunków pozbawienia wolności.

65. Rząd zacytował dalej wyrok w sprawie *Orchowski*, powtarzając, że Trybunał, uwzględniając podstawową zasadę subsydiarności, stwierdził, że w przypadkach, gdzie zarzucane naruszenie nie miało już miejsca i nie mogło być wyeliminowane ze skutkiem retroaktywnym, jedynym środkiem zadośćuczynienia dla skarżącego było zadośćuczynienie pieniężne.

Uwzględniając określone powyżej ustalenia Trybunału, powództwo o zadośćuczynienie za naruszenie dóbr osobistych było adekwatnym, dostępnym i skutecznym środkiem odwoławczym w okolicznościach niniejszej sprawy. Zgodnie z artykułem 442¹ Kodeksu cywilnego, roszczenie takie podlega przedawnieniu z upływem okresu trzech lat od daty zakończenia zarzucanego naruszenia, czyli w chwili, gdy skazany zostanie zwolniony lub umieszczony w warunkach zgodnych z wymogiem Artykułu 3 Konwencji. W dniu 26 listopada 2009 roku, skarżący został przeniesiony do Zakładu Karnego w Strzelcach Opolskich i od tamtej daty jest przetrzymywany w celach spełniających ustawy minimalny

standard powierzchni 3 m² na osobę. W konsekwencji, w tym dniu rozpoczął swój bieg termin przedawnienia dla celów ubiegania się przez skarżącego o zadośćuczynienie za naruszenie jego dóbr osobistych i skarżący miał możliwość skorzystania z tego środka o, by uzyskać zaspokojenie naruszenia Artykułu 3 Konwencji.

W świetle powyższego, Rząd wniósł o odrzucenie skargi ze względu na nie wyczerpanie krajowych środków odwoławczych, zgodnie z Artykułem 35 § 1 Konwencji.

(b) W odniesieniu do innych osób znajdujących się w podobnej sytuacji

66. Następnie Rząd ustosunkował się do kwestii, kiedy - ogólnie - środek odwoławczy mógłby uzyskać wymaganą skuteczność i dostępność dla wszystkich osób w podobnej sytuacji, czyli, kiedy stał się w praktyce dostępny i mógłby być uznany za dostępny i oferujący uzasadnione szanse powodzenia dla innych potencjalnych skarżących.

67. W tym kontekście, Rząd odniósł się do rozwoju orzecznictwa polskich sądów cywilnych, opisanego w wyroku w sprawie *Orchowski* oraz do ustaleń Trybunału dotyczących ewolucji właściwej praktyki orzeczniczej (zobacz paragrafy 39-41 powyżej oraz *Orchowski*, cytowany powyżej, § § 82-83, 97, 108 i 154). Rząd podkreślił, że mimo iż powództwo o zadośćuczynienie na podstawie artykułu 24 i 448 Kodeksu cywilnego było „dostępne” i „osiągalne” od czasu wejścia w życie Kodeksu w 1965 roku, ujednoczona praktyka i interpretacja tych przepisów zgodnie z interesem osób domagających się zadośćuczynienia za niewłaściwe warunki pozbawienia wolności, w szczególności przeludnienie, ukształtowała się co najmniej począwszy od 28 lutego 2007 roku, czyli daty wydania wyroku Sądu Najwyższego. Data ta, jak utrzymywał Rząd, winna być uznana za istotną w rozpatrywaniu kwestii wyczerpania krajowych środków odwoławczych we wszystkich pozostałych skargach obejmujących podobne roszczenia.

68. Prawdą jest, że przed tą datą wniesiono do Trybunału wiele skarg. Jednakże w świetle ugruntowanego orzecznictwa Trybunału, można również wymagać od skarżącego wyczerpania środków odwoławczych po wniesieniu skargi, pod warunkiem, że nie została jeszcze wydana decyzja w przedmiocie dopuszczalności. Oczywiście środek ten nie może być wykorzystany w sprawach, gdy zarzucane naruszenie Konwencji zakończyło się 3 lata przed orzeczeniem Sądu Najwyższego, czyli najpóźniej w dniu 28 lutego 2004 roku. Przeciwnie, w każdej sytuacji, gdy naruszenie zakończy się po 28 lutego 2007 roku, skarżący winni być skierowani do polskich sądów w celu merytorycznego rozpatrzenia ich żądań na poziomie krajowym. Ta sama zasada winna mieć zastosowanie do spraw, gdzie między zakończeniem naruszenia a wydaniem orzeczenia przez Sąd Najwyższy nie upłynął trzyletni okres przedawnienia.

2. Oświadczenia skarżącego

69. Skarżący argumentował, że był ciągle przetrzymywany w przeludnionych celach. Wskazał, że w Zakładzie Karnym w Brzegu, w którym przebywa obecnie, nie był spełniany wymóg ustawowego minimalnego standardu 3 m² na osobę. Niezależnie od przeludnienia, cierpiał latem z powodu nadmiernego ciepła, ponieważ cela miała słabą wentylację, oraz zimą z powodu zimna, gdyż okna w celi nie były uszczelnione. W zakładzie tym nie były dostępne żadne zajęcia edukacyjne ani kulturalne, ponieważ pomieszczenia przeznaczone do tych celów zostały przekształcone w cele w związku z utrzymującym się przeludnieniem.

70. W opinii skarżącego, środki odwoławcze, do których odniósł się Rząd, nie były skuteczne i nie mogły być uznane za adekwatne dla celów Artykułu 35 § 1 Konwencji, ponieważ nie były w stanie zagwarantować, że skarżący odbywać będzie karę w warunkach zgodnych z wymogami prawa krajowego.

Jeżeli chodzi o wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 lutego 2007 roku, skarżący potwierdził, że co do zasady uznawał on, iż osoba pozbawiona wolności w przeludnionych celach ma prawo domagać się ochrony własnej godności i intymności podczas pobytu w zakładzie karnym zgodnie z artykułem 24 Kodeksu cywilnego. Jednakże, po przekazaniu sprawy z powrotem do Sądu Apelacyjnego z nakazu Sądu Najwyższego, powód w tej sprawie nie otrzymał żadnego zadośćuczynienia naruszenia jego dóbr osobistych.

Dopiero 26 maja 2008 roku, ponad rok później, Trybunał Konstytucyjny wyraźnie potwierdził, że artykuł 248 Kodeksu karnego wykonawczego jest niezgodny z artykułami 40-42 Konstytucji RP oraz, że sytuacja panująca w polskich zakładach karnych ujawnia problem systemowy. W konsekwencji, w realizacji orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego, Kodeks oraz stosowne rozporządzenie zostało zmienione, a w grudniu 2009 roku wprowadzono nowe przepisy. Zgodnie z nową procedurą, osoba pozbawiona wolności może wnieść skargę na decyzje administracji zakładu karnego o umieszczeniu jej w celi, w której powierzchnia jest mniejsza niż ustawowe minimum 3 m². Jednakże w kontekście jego sprawy, ten środek odwoławczy był nieistotny, gdyż mógł być wykorzystany dopiero po wprowadzeniu stosownych zmian, a w świetle systemowego charakteru naruszenia Artykułu 3, zgodnie z ustaleniami wyroku Trybunału w sprawie *Orchowski*, nie może być uznany za skuteczny dla celów Artykułu 35 § 1 Konwencji.

Reasumując, skarżący wystąpił do Trybunału o oddalenie wniosku Rządu o stwierdzenie niedopuszczalności skargi ze względu na nie wyczerpanie krajowych środków odwoławczych.

3. Ocena Trybunału

(a) Kwestie podlegające rozpatrzeniu przez Trybunał

(i) Zakres zarzutu Rządu

71. Zarzut Rządu jest dwojaki. Z jednej strony, Rząd zarzuca, że w czasie, gdy skarżący wnosił swoją skargę - 13 października 2008 roku - mógł skorzystać z szeregu środków proceduralnych dostępnych na mocy Kodeksu karnego wykonawczego, w szczególności z możliwości odwołania od wszelkich bezprawnych decyzji podejmowanych przez administrację więzienną lub ze skargi do sędziego penitencjarnego na umieszczenie w przeludnionej celi (zobacz paragraf 63 powyżej). Po drugie, Rząd utrzymywał, że zważywszy na fakt, że skarżący został już jakiś czas temu przeniesiony do celi, w której był spełniony ustawowy wymóg minimalnej powierzchni, warunki jego przetrzymywania nie naruszały już Artykułu 3 Konwencji, a więc mógł dochodzić odszkodowania za przeszłe naruszenia na podstawie artykułu 24 w związku z artykułem 448 Kodeksu cywilnego (patrz paragrafy 63-65 powyżej).

72. Jeżeli chodzi o pierwszy zarzut, Trybunał zauważa, że Rząd powoływał się już na identyczne argumenty w sprawach *Orchowski* i *Norbert Sikorski* (zobacz *Orchowski*, cytowany powyżej, § 96 i *Norbert Sikorski*, cytowany powyżej, § § 100-101). Podczas gdy w tych sprawach Trybunał oddalił zarzut Rządu głównie ze względu na fakt, że skarżący złożyli stosowne skargi do władz więziennych (ibid. § 107 i, odpowiednio, § § 112-112), stwierdził również, że niezależnie od tych okoliczności, ustalenia poczynione przez Trybunał Konstytucyjny i przez ten Trybunał, że przeludnienie w polskich zakładach karnych ma charakter systemowy „podważa skuteczność wszelkich krajowych środków odwoławczych, sprawiając, że stają się zaledwie teoretyczne i iluzoryczne i nie są w stanie zapewnić zadośćuczynienia w odniesieniu do skargi skarżącego” (ibid. § 11 i, odpowiednio, § 121). Konkluzja ta ma takie samo zastosowanie do obecnej sprawy i innych podobnych spraw, w

szczegółności zważywszy, że Rząd wyraźnie potwierdza fakt istnienia oraz systemowy charakter problemu przeludnienia w polskich zakładach karnych w danym czasie (ibid. § 146 i, odpowiednio, § 148).

W świetle powyższego, ta część sprzeciwu Rządu zasługuje na oddalenie.

(ii) Postępy na poziomie krajowym, które wymagają uwzględnienia przez Trybunał

73. Jednakże, w tym kontekście, Trybunał pragnie przypomnieć, że w wyrokach w sprawie *Orchowski i Norbert Sikorski*, podkreślając ograniczony wpływ orzeczeń sądów cywilnych na ogólne warunki panujące w zakładach karnych oraz starając się pomóc Państwu Polskiemu w wypełnieniu zobowiązania wynikającego z Artykułu 46 Konwencji, zachęcił pozwany Rząd do opracowania efektywnego systemu skargowego tak, by władze nadzorujące zakłady karne miały w przyszłości możliwość szybkiego reagowania na zarzuty podobne do zarzutów podnoszonych w niniejszej sprawie i w ten sposób zapewnić, że pozbawiony wolności jest przetrzymywany w warunkach zgodnych z Konwencją (ibid. § 154 i, odpowiednio, § § 160-161).

Trybunał zauważa, że, w ramach wykonania wyroku Trybunału Konstytucyjnego, władze polskie, poprzez nowelizację z 2009 roku, wprowadziły do Kodeksu karnego wykonawczego nowe przepisy określające szczegółowe zasady regulujące czasowe umieszczanie pozbawionych wolności w celach nie spełniających ustawowych standardów dotyczących minimalnej powierzchni mieszkalnej na osobę, a także środki prawne służące kwestionowaniu stosowania tych środków (zobacz paragrafy 42-46 powyżej). Uwzględniając fakt, że niniejsza decyzja będzie miała wpływ na dopuszczalność innych podobnych spraw toczących się przez Trybunałem lub spraw, jakie mogą być do niego wniesione (zobacz paragraf 61 powyżej), Trybunał uznaje za wskazane, by przy rozpoznaniu niniejszej sprawy, wziąć pod uwagę te działania na szczeblu krajowym.

(iii) Wniosek

74. W związku z tym, Trybunał rozpatrzy zarzut Rządu w zakresie, w jakim dotyczy on dostępności i skuteczności powództwa cywilnego na podstawie artykułu 24 w związku z artykułem 448 Kodeksu cywilnego i uwzględni wpływ nowych przepisów Kodeksu karnego wykonawczego na stosowanie zasady wyczerpania krajowych środków odwoławczych w innych podobnych sprawach.

(b) Zasady wynikające z orzecznictwa Trybunału

75. Niezbędne jest, by mechanizm ochronny wprowadzony postanowieniami Konwencji był subsydiarny w stosunku do krajowego systemu ochrony praw człowieka. Ten Trybunał zajmuje się nadzorem nad realizacją przez Państwa - Strony swoich zobowiązań wynikających z Konwencji. Nie może i nie wolno mu uzurpować sobie roli Państw - Stron, które ponoszą odpowiedzialność za zapewnienie, że podstawowe prawa i wolności w niej zawarte są respektowane i chroniona na poziomie krajowym. Zasada wyczerpania środków odwoławczych stanowi nierozdzielalną część funkcjonowania tego systemu ochrony. Państwa są zwolnione z odpowiedzialności przed organami międzynarodowymi za swoje działania zanim nie zostanie im dana możliwość rozstrzygnięcia spraw w ramach swojego własnego systemu prawnego, a ci, którzy pragną powołać się na zwierzchnią jurysdykcję Trybunału w sprawach kierowanych przeciwko Państwu, są zobowiązani w pierwszej kolejności skorzystać ze środków odwoławczych dostępnych im w ramach krajowego systemu prawnego (zobacz

Demopoulos i inni przeciwko Turcji [GC], (dec.), nr 46113/99, ECHR 2010-..., § 69; oraz *Akdivar i inni przeciwko Turcji*, 16 września 1996, § 65, Raporty 19896-IV).

Trybunał nieustannie podkreśla, że nie stanowi organu pierwszej instancji; nie ma możliwości ani nie jest to zgodne z jego funkcją trybunału międzynarodowego, by orzekać w dużej liczbie spraw wymagających ustalenia podstawowych faktów lub obliczenia odszkodowania pieniężnego - które, co do zasady i zgodnie z praktyką, stanowią domenę sądów krajowych (patrz *Demopoulos*, *ibid.*).

76. Zasada wyczerpania krajowych środków odwoławczych zawarta w Artykule 35 § 1 Konwencji wymaga, by skarżący skorzystał ze środków odwoławczych dostępnych i skutecznych w zapewnieniu zadośćuczynienia z tytułu zarzucanego naruszenia. Fakt istnienia takich środków odwoławczych musi być wystarczająco pewny nie tylko w teorii, ale również w praktyce, gdyż w innym wypadku środki takie nie będą one spełniać wymogu dostępności i skuteczności.

W kwestii wyczerpania krajowych środków odwoławczych, obowiązuje podział ciężaru dowodu. Rząd powołujący się na nie wyczerpanie krajowych środków odwoławczych jest zobowiązany przekonać Trybunał, że dany środek odwoławczy był skuteczny i dostępny w teorii i w praktyce w danym czasie, co oznacza, że był osiągalny, zdolny do zapewnienia zadośćuczynienia w odniesieniu do żądań skarżącego oraz oferował realne szanse powodzenia. Jednakże gdy ciężar dowodu został zaspokojony, zadaniem skarżącego jest wykazanie, że środek odwoławczy wskazywany przez Rząd został faktycznie wykorzystany lub z jakichś przyczyn był nieadekwatny i nieskuteczny w konkretnych okolicznościach danej sprawy, bądź też, że istniały inne szczególne okoliczności zwalniające skarżącego z wypełnienia tego wymogu.

Ponadto, Artykuł 35 § 1 Konwencji należy stosować z pewną dozą elastyczności i bez nadmiernego formalizmu. Oznacza to, między innymi, że należy w sposób realistyczny uwzględnić nie tylko fakt istnienia formalnych środków odwoławczych w systemie prawnym Państwa - Strony, ale także ogólny kontekst prawny i polityczny, w jakim system ten funkcjonuje, a ponadto osobiste okoliczności skarżącego (zobacz, między innymi, *Akdivar i inni przeciwko Turcji*, cytowany powyżej, § § 66-69; *Orchowski*, cytowany powyżej, § § 105-106; i *Norbert Sikorski*, cytowany powyżej, § 110).

(c) Zastosowanie powyższych zasad w niniejszej sprawie

77. Trybunał przypomina, że czynił już pewne ustalenia dotyczące skuteczności środków o charakterze cywilnoprawnym oraz konieczności opracowania efektywnego systemu wnoszenia skarg przeciwko władzom więziennym w wyrokach pilotażowych w sprawach *Orchowski* i *Norbert Sikorski*, które zostały wydane w dniu 13 października 2009 roku. Ustalenia te, odnoszące się do sytuacji panującej w Polsce do tej daty, są wiążące i ważne dla Trybunału podczas oceny faktów niniejszej sprawy oraz innych spraw, w których skarżący wnoszą podobne zarzuty naruszenia Artykułu 3 Konwencji w związku z przeludnieniem w polskich zakładach karnych (zobacz również paragrafy 60-61 i 72-73 powyżej).

(i) W odniesieniu do indywidualnej sytuacji skarżącego

78. Strony przedstawiły częściowo różniące się opisy warunków, w jakich skarżący był pozbawiony wolności (zobacz paragrafy 10-23). Skarżący twierdził, że był ustawicznie przetrzymywany w celach, w których powierzchnia przypadająca na jedną osobę była poniżej ustawowego minimum (zobacz paragraf 69 powyżej). Rząd przyznał, że skarżący był przetrzymywany w przeludnionych celach przez jakiś czas. W jego ocenie, łączny okres

przybywania przez skarżącego w warunkach niezgodnych z artykułem 3 wyniósł 254 dni. Jednakże, od 26 listopada 2009 roku do chwili obecnej przebywa on w celach, w których ustawy minimalny standard 3 m² na osobę jest zapewniony (zobacz paragrafy 63-65 powyżej). Na poparcie swoich twierdzeń Rząd przedstawił szczegóły dotyczące pobytu skarżącego w każdym z zakładów karnych, takie jak numery cel, ich powierzchnię, liczbę współosadzonych, okresy osadzenia w danej celi, dostępność ćwiczeń fizycznych oraz/lub innych zajęć (zobacz paragrafy 14-23 powyżej). W przeciwieństwie, skarżący przedstawił jedynie bardzo ogólny opis warunków, w jakich był przetrzymywany i nie przedstawił żadnych dowodów w postaci dokumentów lub innych dowodów na poparcie swoich twierdzeń lub na zaprzeczenie wersji Rządu. W tej sytuacji, Trybunał przyjmie założenie, że od dnia 26 listopada 2009 roku skarżący był przetrzymywany w celach, w których był mu zapewniony co najmniej minimalny ustawowy standard przestrzeni.

79. Uznając tę datę za istotną dla potrzeb Artykułu 35 § 1 Konwencji, Trybunał ustali, czy, w okolicznościach niniejszej sprawy, powództwo cywilne na podstawie artykułu 24 i 448 Kodeksu cywilnego o zadośćuczynienie za naruszenie dóbr osobistych skarżącego w związku z przeludnieniem i niehigienicznymi warunkami pozbawienia wolności może być uznane za skuteczny środek odwoławczy, jaki winien być wyczerpany.

Trybunał powtarza, że, co do zasady, ocena, czy krajowe środki odwoławcze zostały wyczerpane, jest zwykle dokonywana w odniesieniu do daty, w której skarga została wniesiona do Trybunału (zobacz *Orchowski*, cytowany powyżej, § 109; *Norbert Sikorski*, cytowany powyżej, § 108; i *Demopoulos i inni*, cytowany powyżej, § 87). Jednakże, jak wielokrotnie stwierdzał, od zasady tej istnieją wyjątki, które mogą być uzasadnione konkretnymi okolicznościami danej sprawy (zobacz *Demopoulos i inni*, *ibid.*, z dalszymi przypisami). Wśród takich wyjątków z pewnością znajdują się sytuacje, gdy po wyroku pilotażowym co do meritum, w którym Trybunał stwierdził systemowe naruszenie Konwencji, pozwane Państwo udostępnia środki odwoławcze umożliwiające dochodzenie zadośćuczynienia na poziomie krajowym za krzywdy doznane przez osoby znajdujące się w podobnej sytuacji (zobacz *Deompoulos i inni*, § § 87-88, *Broniowski przeciwko Polsce (meritum)* [GC], nr 31443/96, § § 191-193, ECHR 2004-V, *Nagvitsyn przeciwko Rosji*, nr 27451/09 i *Nalgiyev przeciwko Rosji* (nr 60650/09) (dec.), 23 września 2010, § § 25-26 i 33-44). Dlatego też Trybunał stoi na stanowisku, że wyjątek ma zastosowanie w niniejszej sprawie oraz w kolejnych podobnych sprawach wnoszonych do Trybunału, które nie zostały jeszcze uznane za dopuszczalne, a także, że stosowne jest dokonanie oceny adekwatności środka odwoławczego powołanego przez Rząd w świetle obecnej sytuacji.

80. Rząd utrzymuje, że powództwo cywilne na podstawie artykułu 24 w związku z artykułem 448 Kodeksu cywilnego, już w 2007 roku uzyskało wystarczające szanse powodzenia, gdyż jego dostępność i skuteczność została jednoznacznie potwierdzona przez Sąd Najwyższy w przełomowym wyroku z 27 lutego 2007 roku (zobacz paragraf 64 powyżej).

Trybunał nie przyjmuje tego argumentu. Po pierwsze, w dniu 13 października 2009 roku, tj. dniu wydania wyroków w sprawach *Orchowski* i *Norbert Sikorski*, Trybunał ustalił, że w tym czasie praktyka krajowych sądów cywilnych zezwalająca pozbawionym wolności na dochodzenie odszkodowania na podstawie tych przepisów dopiero zaczynała przybierać swój kształt w wykonaniu wyroku Sądu Najwyższego. Ponadto, podkreślił wagę należytego stosowania przez sądy cywilne zasad określonych w tym orzeczeniu (zobacz *Orchowski*, cytowany powyżej, § 154, i *Norbert Sikorski*, cytowany powyżej, § 159). Do wniosków tych należało dojść w obliczu zróżnicowanej interpretacji właściwych przepisów prawnych, w szczególności w kontekście zgodności z prawem środków pozwalających na ograniczenie powierzchni cel stosowanych przez władze więzienne (*ibid.* § 108 i, odpowiednio, §§ 115-116). Jak zostało to pokazane na przykładzie cytowanych powyżej wyroków, niektóre sądy

nawet niedawno uznawały działania administracji zakładów karnych za uzasadnione i zgodne z prawem, bez względu na orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 26 maja 2008 roku (zobacz paragrafy 29-33 i 52-53 powyżej). To prawda, że liczba wyroków stosujących zasady określone przez Sąd Najwyższy w 2007 roku zaczęła wzrastać, szczególnie począwszy od 2008 roku (zobacz paragrafy 41 i 47-52 powyżej; *Orchowski*, cytowany powyżej, §§ 83 i 108; oraz *Norbert Sikorski*, cytowany powyżej, §§ 73 i 116). Nie można jednak powiedzieć, że przed wydaniem drugiego wyroku Sądu Najwyższego z dnia 17 marca 2010 roku istniała w pełni ugruntowana, konsekwentna i oparta na solidnych podstawach praktyka sądów cywilnych odnosząca się do interpretacji i stosowania artykułu 24 w związku z artykułem 448 Kodeksu cywilnego w sprawach dotyczących przeludnienia w zakładach karnych, praktyka, która w sposób jednoznaczny potwierdzałaby skuteczność tego środka odwoławczego dla potrzeb Artykułu 35 § 1 Konwencji. Faktycznie, wyrok ten powtórzył generalnie stosowane zasady określone w orzeczeniu z 2007 roku oraz, co ważniejsze, udzielił dodatkowych wskazówek co do tego jak sądy cywilne winny weryfikować i oceniać uzasadnienie stosowania wyjątkowych środków umożliwiających władzom więziennym redukcję minimalnej ustawowej powierzchni mieszkalnej w celach na podstawie artykułu 248 Kodeksu karnego wykonawczego, co stanowiło istotny element niezbędny dla ugruntowania dotychczas istniejącej praktyki.

81. Wracając do okoliczności niniejszej sprawy, Trybunał powtarza, że w świetle przedstawionych mu dowodów, przyjmuje, że począwszy od dnia 26 listopada 2009 roku skarżący przebywa w celach spełniających wymóg minimalnej powierzchni mieszkalnej (zobacz paragraf 78 powyżej). W tych okolicznościach oraz uwzględniając powyższe wnioski oraz fakt, że 3-letni okres przedawnienia obowiązujący zgodnie z prawem polskim jeszcze nie upłynął (zobacz paragraf 38 i 65 powyżej), skarżący powinien, przed rozpatrzeniem jego żądania dotyczącego naruszenia Konwencji przez ten Trybunał, ubiegać się o zadośćuczynienie na poziomie krajowym i wnieść powództwo cywilne o odszkodowanie za naruszenie jego dóbr osobistych na podstawie artykułu 24 w związku z artykułem 448 Kodeksu cywilnego.

82. Z tego wynika, że skargę należy odrzucić na podstawie Artykułu 35 §§ 1 i 4 Konwencji ze względu na nie wyczerpanie krajowych środków odwoławczych.

(ii) W odniesieniu do innych podobnych skarg

(a) Powództwo cywilne

83. Trybunał pragnie teraz określić, jakie konsekwencje należy wyciągnąć z powyższych wniosków w stosunku do innych aktualnych lub potencjalnych skarżących w podobnych sprawach.

84. Zgodnie z tym, co wskazano powyżej, przed niniejszym Trybunałem toczy się 271 spraw, w których skarżący wnieśli skargi o podobnym charakterze, zarzucając naruszenie Artykułu 3 Konwencji w ten sposób, że w różnych okresach i przez różny czas byli negatywnie dotknięci tym samym problemem strukturalnym, będąc osadzonymi w przeludnionych, niehigienicznych celach (zobacz paragraf 60 powyżej).

Rząd utrzymywał, że powództwo cywilne wnoszone na podstawie artykułu 24, w związku z artykułem 448 Kodeksu cywilnego ma skutek wsteczny w tym sensie, że, uwzględniając ustawowy termin przedawnienia, może być wnoszone przez okres do 3 lat od zakończenia zarzucanego naruszenia Konwencji. Rząd wystąpił do Trybunału o rozstrzygnięcie, że wówczas, gdy sytuacja stanowiąca podstawę naruszenia uległa zakończeniu, po wyroku Sądu Najwyższego z dnia 27 lutego 2007 roku, skarżący ci winni

zostać skierowani do sądów krajowych i należy wymagać od nich skorzystania w pierwszej kolejności z przedmiotowego środka cywilnoprawnego (zobacz paragraf 68 powyżej).

85. Jednakże, zważywszy na powyższe konkluzje, że środek odwoławczy może być uznany za skuteczny na potrzeby Artykułu 35 § 1 Konwencji wyłącznie począwszy od dnia 17 marca 2010 roku (zobacz paragraf 80 powyżej), Trybunał uznaje, że tylko od tych skarżących, w stosunku do których nie upłynął jeszcze 3-letni okres przedawnienia oraz którzy, w dniu wydania niniejszej decyzji, nadal mają wystarczający czas na przygotowanie i wniesienie powództwa cywilnego o naruszenie ich dóbr osobistych, można w sposób rozsądny wymagać skorzystania z niego. Przeciwnie ustalenia oznaczałyby, że skarżący, którzy, działając w dobrej wierze, wnieśli swoje skargi do Trybunału w chwili, gdy funkcjonowanie środka odwoławczego w praktyce budziło wątpliwości co do jego skuteczności, nie mieliby możliwości skutecznego i uzasadnionego skorzystania z tego środka i pozostaliby bez żadnych możliwości dochodzenia zadośćuczynienia za doznane przez nich naruszenia systemowe.

Z praktycznego punktu widzenia, Trybunał przyjmuje, że generalnie we wszystkich sprawach, w których, w czerwcu 2008 roku, zarzucane naruszenie zostało wyeliminowane poprzez umieszczenie skarżącego w warunkach zgodnych z Konwencją lub zakończyło się *ipso facto*, ponieważ skarżący został zwolniony, skarżący ci winni wnieść powództwo cywilne o zadośćuczynienie na podstawie artykułu 24 w związku z artykułem 448 Kodeksu cywilnego.

Dokonując wyboru konkretnej daty, Trybunał kierował się z jednej strony swoim własnym orzecznictwem, wymagającym stosowania Artykułu 35 § 1 Konwencji z pewną dozą elastyczności oraz uwzględniania w sposób realistyczny kontekstu, w jakim funkcjonują krajowe środki odwoławcze (zobacz paragraf 76 powyżej), a z drugiej strony implikacjami ze swoich własnych ustaleń w pilotażowych sprawach *Orchowski* i *Norbert Sikorski*. W wyrokach tych, Trybunał uznał, że „od wielu lat, a mianowicie od 2000 roku co najmniej do połowy 2008 roku, przeludnienie w polskich zakładach karnych i aresztach śledczych ujawniło problem strukturalny polegający na „praktyce niezgodnej z Konwencją” (zobacz *Orchowski*, cytowany powyżej, § 147; *Norbert Sikorski*, cytowany powyżej, § 156 i paragraf 60 powyżej). Podczas gdy w gestii Komitetu Ministrów, w ramach pełnienia swoich funkcji wynikających z Artykułu 46 Konwencji, leżeć będzie stwierdzenie, czy, a jeżeli tak, w jakiej skali i przez jak długo problem przeludnienia utrzymywał się po tej dacie (ibid. § 89 i, odpowiednio, § 90; oraz paragrafy 55-57 powyżej), w czerwcu 2008 roku systemowe naruszenie Artykułu 3 Konwencji zostało już jako takie zidentyfikowane przez Trybunał Konstytucyjny w jego przełomowym wyroku z dnia 26 maja 2009 roku (zobacz *Orchowski*, cytowany powyżej, §§ 85 i 123; oraz *Norbert Sikorski*, cytowany powyżej, §§ 79-88 i 132), co zdaniem Trybunału, stanowi istotny czynnik, który należy uwzględnić w ogólnym kontekście funkcjonowania danego krajowego środka odwoławczego. Kolejnym czynnikiem istotnym w tym kontekście jest, zgodnie z tym co stwierdzono powyżej, konieczność posiadania przez skarżących wystarczającego czasu na realistyczne skorzystanie z tego środka odwoławczego. We wszystkich sprawach, w których zarzucane naruszenie Konwencji zakończyło się w czerwcu 2008 roku lub później, termin na wniesienie powództwa cywilnego upłynie najwcześniej w czerwcu 2011 roku, co, uwzględniając datę wydania niniejszej decyzji, daje im wystarczający czas na skuteczne domaganie się zadośćuczynienia przed krajowymi sądami cywilnymi.

(b) Nowy tryb postępowania w ramach kodeksu karnego wykonawczego

86. Uwzględniając fakty ustalone w niniejszej sprawie, w szczególności stwierdzenie, że po dniu 26 listopada 2009 roku skarżący nie był już osadzony w przeludnionych celach,

Trybunał nie jest zobowiązany, dla celów niniejszej sprawy, wypowiadać się na temat skuteczności skargi w świetle artykułu 110 § 2 (f) Kodeksu karnego wykonawczego, który został wprowadzony do prawa wewnętrznego 6 grudnia 2009 roku. Niemniej jednak, Trybunał uznaje to za niezbędne, by odnieść się do tego środka odwoławczego w związku z jego potencjalnie powszechnym wpływem na rozpatrywanie podobnych skarg w przyszłości.

87. Na mocy Artykułu 47 Konwencji, w gestii Komitetu Ministrów leżeć będzie ocena nowego trybu postępowania z punktu widzenia ogólnych środków stosowanych przez Państwo Polskie w ramach wykonania wyroków pilotażowych w sprawach *Orchowski* i *Norbert Sikorski*. Jednakże Trybunał nie może pominąć, że znowelizowany artykuł 110 § 2 Kodeksu nie tylko określa okoliczności, w których ustawowy wymóg minimalnego standardu może być obniżony i określa limity czasowe stosowania takiego środka, ale także wyposaża pozbawionego wolności w nowe środki prawne umożliwiające mu zaskarżenie decyzji podjętej przez władze administracyjne zakładu karnego w celu ograniczenia jego powierzchni mieszkalnej w celi. Uwzględniając specyfikę tego trybu postępowania i niezależnie od jej oceny w konkretnych okolicznościach kolejnych skarg w sprawach wnoszonych w przyszłości, w których skarżący zarzucają naruszenie Artykułu 3 Konwencji ze względu na przeludnienie, nie można wykluczyć, że Trybunał będzie wymagał od nich skorzystania z nowego systemu wnoszenia skarg wprowadzonego przez Kodeks karny wykonawczy.

Z tych względów, Trybunał jednogłośnie

Uznaje skargę za niedopuszczalną.

[-] podpis
Lawrence Early
Kancierz

[-] podpis
Nicolas Bratza
Przewodniczący